

Klistrende og forrevne ord

Thomas Aastrup Rømer

STICKY AND TORN-OFF WORDS. In this article I discuss the character of what I metaphorically call a social atom. This concerns four levels of political and social life, each with different implications for the theory and practice of education. The first level concerns the neutron, the sheer use of concepts “stuck” to particular habits of action. This corresponds to the educational phenomena of socialization, tacit knowledge and apprenticeship. I view this as a sticky approach. The second level is the proton, the positive and elaborated tradition of the conversations and institutions of society. Educationally, this has to do with becoming acquainted with the knowledge and historical practices of society. Together, these two levels amount to a social nucleus. The third level is that of the electron. This level addresses the floating signifiers of meaning that constantly threaten to penetrate the social order in new constitutional acts. It is concerned with the educational process of political and revolutionary action. I call this a way of tearing off words. Finally, there is the fourth level, the level of the whole atom interacting in a kind of magnetic field. This is the level of publicity.

Keywords: learning, language-game, conservatism, radicalism, public sphere.

Dette essay vedrører vores sprogspil. Altså den måde hvorpå ord bruges og bringes i brug. Tænk på dette som noget, der vedrører situationer, hvor folk siger noget, eller hvor de handler på en måde, som træder i stedet for ord. Det er hyppigt – ikke sandt? Det er uafbrudt. Men hvordan kan det være, at de samme ord nogle gange bruges til at forklare, begrunde og bekræfte tingenes tilstand, mens de andre gange bruges til at lave radikale ændringer? Tag for eksempel et ord som ’demokrati’. Læseren kender måske udtrykket, eller rettere truslen ”er du ikke demokratisk” – underforstået, at så er vedkommende uden for det gode selskab. Ofte tales også om ’uddannelse til demokrati’ som om det

---

Thomas Aastrup Rømer, Lektor, ph.d, Institut for Pædagogik, Fagenheden for Pædagogisk Filosofi, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole – Århus Universitet, Tuborgvej 164, 2400 København NV, Denmark. E-post: thar@dpu.dk

er et indlysende gode – noget der bekræfter den eksisterende orden. Andre gange bruges ordet demokrati imidlertid til at forandre ting med. Sidst i forbindelse med de østeuropæiske revolutioner. Her var ordet både en del af elitens forklaringsiver (demokratisk centralisme hed det), og samtidig var det en revolutionær kile, der sårede eliten og foreslog radikalt andre (liberalt demokratiske) omgangsformer. Men alle ord har denne evne. Det er ikke blot et træk ved demokratibegrebet, men også mere grundlæggende ved vores sprog og verden som sådan. I dette essay vil jeg beskrive sådanne sprogspil som et socialt atom med både kerne, neutron og proton, og flyvske elektroner. Det hele holdes sammen af et elektrisk felt. Dette sker på følgende måde: For det første beskrives den sociale neutron. En sproglig neutral partikel i rent brug; den selvfølgelige brug af ord sammen med en given praksis. For det andet fremhæves denne neutrons både neutrale enhedsprægede og positivt ladede pluralistiske struktur. For det tredje fremhæves atomets politik, ordets gebærden sig på et ocean af hidtil oversete betydninger; som elektroner der styrter rundt i uforudsigelige baner, og for det fjerde hævdes det sociale atom som en del af en offentlig verden – af en magnetisme, der hele tiden holder tingene på uforudsigelige pladser i en skrøbelig orden. Jeg håber, at den atomare metafor fremmer interessen for mine overvejelser.

De brugte ord

Nogle ord er ikke frie (jeg mener ikke 'frie' i moralsk forstand – snarere som i 'løse'. Nogle ord er altså ikke løse). De klæber til en bestemt praksis. De gøres aldrig til genstand for diskussion. De bruges slet og ret i bestemte sammenhænge og får bestemte slags ord igen. De ledsager vores rutiner, de er en slags lingvistisk vane. De klistrer sig til det sociale. De udgør sammen med rutinemæssige handlinger en smal og ikke-refleksiv social ydelse. Jeg kalder disse for neutroner i de sociale kerner. Det er sociale selvfølgeligheder. De er ligesom den oprindelige betydning af et atom, en mindste udelelig partikel. Sociale neutroner er altså udelelige mindstepartikler af ord og rutiner i en praksis. Eller: De er delelige, men hvis de deles, så bryder de sammen og bliver til noget andet. Forholdet mellem ord og handling er, med Michael Polanyis eksempel, som forholdet mellem stokken og den blinde. Stokken er en umærkelig forlængelse af kroppen og af sanserne. Den er ikke mere et redskab eller en teknik. Stok og blind er som øje og seende, som ord og rutiner (Polanyi 1966). Det er en kerne.

Den sociale neutron 'er'. Den er ekstrem positivitet og ekstrem væren. Den udtrykker sig hele tiden og viser sig hele tiden. Den viser

sig som vedhæng, som ord, hvis betydning tages for givet i kommunikationen. F.eks. i sætningen ”tror du barnet har evner?”, hvor ordene ’tror’, ’du’, ’barnet’ og ’evner’s betydning tages for givet. Svaret kan så være ”ja, det tror jeg”. Svaret tager den sociale kerne for givet (ordene ’tror’, ’du’ og så videres betydning). Når man svarer på spørgsmålet, så forudsætter man disse ords betydning. Det er det, jeg mener med, at ordene klistrer til praksis. Det nye spørgsmål-svar system kommer endda til at udgøre en ny social neutron. En ny praksis (spørgsmål-svar om børn) med ord klistret på.

En social neutron er et autoritetsfelt. Det er den, fordi det, der er udelukket, ikke kommer til orde (det usynlige i det synlige) og ikke lægger mærke til, at det er udelukket. Sådan og sådan bruger vi ordene. Vi gør det slet og ret. Ordene har på den måde autoritet. De bestemmer af sig selv. De har magten – så meget at ingen betvivler det. Så spørgsmålet er selvfølgelig, om man bør kalde dette for magt. Jeg lader være og gemmer begrebet til andre formål. Det er snarere et autoritetsfelt. Det er det, vi accepterer (bruger uden kritik) uden at acceptere (det er ikke valgt). Vi gør det, vi taler og handler og bliver forstået uden at vide det.

En social neutron er enhedens felt. Her hersker ingen tvivl – kun den tvivl, der ligger indbygget i kernen selv, som en del af de ord man udtrykker i bestemte sammenhænge. Eventuel tvivl er bundet til praksis. Den er en del af den (sådan kan man tvivle i denne praksis). Derfor er her ingen egentlig tvivl. Her er præsens (synlighed) og enhed. En social kerne viser sig derfor aldrig reflektivt. I så fald overgår den til noget andet. Den er pr. definition både helt synlig og helt ubevidst (den følger synligt og umærkeligt med).

Nogen vil hævde, at dette er en vidensform. Der tales om viden i handling, kompetencer og tavs viden. Men det vil være en stor fejl. Det er ikke viden. Viden er knyttet til tvivl (Wittgenstein 1989), og den sociale enhed kender ikke til egentlig tvivl. Michael Polanyi selv, som er grundlægger af begrebet ”tavs viden”, er i øvrigt blevet fuldstændig misforstået herhjemme vedrørende dette begreb (Rømer 2005). Tavs viden hos Polanyi er netop, hvis den ikke blot skal være tavst men også viden, indlejret i elementer, som ligger udenfor den sociale neutrons natur (nemlig et fællesskab af undersøgere). Donald Schön taler helt uden nærmere diskussion om viden-i-handling, men også her viser det sig ved nærmere eftersyn, at man kun kan tale om viden, hvis der er et reflektivt indstillet fællesskab, der kan genkende det som sådan (Schön 1983, Rømer 2005). Det moderne kompetencebegreb, for at tage et tredje eksempel, betyder alt muligt. Nogle gange henviser det til noget, der ligner den sociale kerne, men man skal huske på, at denne del af den sociale kerne er uden værdi (en neutron), hvilket normalt

ikke gælder kompetencediskursen, hvor ”at have kompetencer” netop er noget værdifuldt. Neutronen er uden selvstændig værdi. Fascistisk praksis er også en social kerne – ligesom demokratiet er det. Hvis man bygger sin uddannelsestænkning op alene på en ide om den sociale kerne, og dermed også på f.eks. ”kompetencer”, forstået som bestemte ord der passer intuitivt eller funktionelt til bestemte situationer, så er man i gang med at nedbryde alt det, som uddannelse egentlig handler om. Det vil ødelægge uddannelsesbegrebets forbindelse til både ’traditionen’ og til ’kritikken’, og dermed til både fortid og fremtid. Når der tænkes uddannelse alene med dette neutron-udgangspunkt, så bliver resultatet en ren funktionalisme. Alt det, der følger i de næste afsnit, forsvinder dermed ud af sigtet.

Den sociale kernes neutron er traditionens naturlige orden. Får den sociale enhed lov at stå alene, er den grundlaget for stammetænkning og middelalderlig totalitarisme. Kun den, som gør *sådan*, bliver forstået og anerkendt som menneske (for der findes jo ikke andre sociale former, når den sociale enhed står alene). Andre vil blive destrueret. Der findes kun to samtaler: lydighed eller krig. Fornuft er staffage – en del af kernen selv. Men den sociale enhed skal ikke afvises – tværtimod. Den skal omgæres med sympati. Det er jo den, ’der er’. Det er vores liv. Vi må blot kigge lidt mere på den. Den er pædagogikkens udgangspunkt – ikke dens mål.

De plurale ord

De sociale neutroner i vores samfund er en slags naturlig orden¹. Vokset ud af generationers udvekslinger og vekselvirkninger. Deres oprindelse i konflikter, kampe, alliancer, diskussioner og ideer gør dem til resultatet af en lang historisk proces. Ord og vaner ikke bare klistrer sammen – de er *blevet* klistret. Den sociale kerne er en praksis med dybe sociale og politiske rødder. Dermed knyttes enheden paradoksalt an til pluralitet og til værdier. Dette er protonen. Kernens positive ladning. Ikke positiv som simpel jubel, men mere som en plural værdiorientering og dialog som omslutter neutronen.

Den russiske litteraturteoretiker Mikhail Bakhtin ser historien og samfundet som stemmer, der ytrer sig indenfor bestemte sociale genrer (politik, kunst, uddannelse osv.). Disse stemmer er i sig selv dialogisk konstitueret. De er blevet til og bliver fortsat til i uafbrudt vekselvirkning med andre tilstedeværende, tilblivende og gamle stemmer. De er accent’er, som når klaverstemmeren stemmer et klaver. Der er allerede et keyboard af lyde (sprog-sociale enheder), som enhver artikulerer sig ind i med et myldrende tilbud om sprogbrug. Det er denne multistem-

mige pluralitet, dette heterogene men dialogiske sæt af sprogbrug, som står til rådighed for et menneske, der skal uddanne sig. I sådan et heterogent univers er der dialog mellem enhedernes elementer og elementerne er selv lavet af dialoger. Der er spørgsmål og der er svar, og spørgsmålene er selv svar, og svarene er nye spørgsmål. Det er selve verdens beskaffenhed, der har en sådan dialogisk karakter. F.eks. i

The word, directed towards its object, enters a dialogically agitated and tension-filled environment of alien words, value judgments and accents, weaves in and out of complex inter-relationships, merges with some, recoils from others, intersects with yet a third group (Bakhtin 1985, s 276).

The word is shaped in dialogic interaction with an alien word that is already in the object (Bakhtin 1985, s 279).

Bemærk at når man går i dialog med andre ord, så er det også objektet, der konstitueres. Ordet er ”allerede i objektet”. Det er en ontologisk påstand. Ordet i objektet er neutronen. Ordet (”the word directed” og ”the word shaped”), der møder ordet i objektet, er protonen. Samspillet mellem disse to kræfter er intenst; en bevægelig tradition (der holdes sammen af kernekræfter). Læg derudover mærke til ordet ”value-judgments” i det første citat. Her angives det netop, at vi har forladt neutronens selvfølgelige sprogsplil og i stedet er overgået til det værdiladede, protonen. Nu handler det om værdidiskussioner, holdninger og subjektivitet. Også subjektet blandes ind i denne flerhed-af-ord-verden. Hver gang man ytrer sig, re-præsenterer man tidligere spørgsmål-svar relationer. Det vil sige, at andre stemmer er til stede i ethvert svar. ”The word in language is half someone else’s” (Bakhtin 1985, s. 293). Man bugtaler på en måde. Ikke mekanisk, men de andre er med. Subjektet er altså også dialogisk konstitueret. Subjektet er derfor ikke blot en del af en refleksionsløs kerne af rutiner og vaner. Både subjekt, rutiner – ja, hele den sociale kerne er gennemført dialogisk. Den er et sammensurium af spørgsmål og svar, som blot er blevet glemt. Den sociale neutron er – isoleret set – glemt pluralitet.

Neutronen, den klistrende relation mellem ord og handling, er altså slet ikke en enhed i virkeligheden. Men alligevel er den et postulat, der ikke kan undgås – og som findes i virkeligheden – i alle sætninger. I enhver sætning er nogle ord en enhed, selvom de ikke er det. Den sociale enhed både er og er ikke. Den er paradoksal. Men dette er mere interessant, end det er et problem.

Dermed åbner der sig et felt, der angår, hvordan sociale enheder er blevet til i sammenhæng med forskellige stemmer i samfundets genealogi. Michael Oakeshott udtrykker dette på en lignende måde i

sin diskussion af forholdet mellem politik og tradition. Politik opfattes ofte enten som en adfærdsvidenskab eller som implementering af en særlig ideologi. Den første mulighed ender i den moderne politologi, og den anden fører til stærkt ideologiserende samfund. Begge disse tilgange er problematiske, fordi de ikke opfatter politik som en praksis, som en særlig aktivitet, som et eksempel på den sociale enheds paradoks, som både er og ikke er. Politologien er plural uden værdi og ideologien er monologisk normativitet uden levet selvfølghed. Det er også derfor, at Oakeshott kan sige, at studiet af politik er studiet af historiske traditioner; det vil sige hvordan grupper og personer i vores samfund har forsøgt at bearbejde og reagere på forskellige problemer i den naturlige orden. Politisk uddannelse bliver på samme vis undervisningen i disse gerninger – i forholdet mellem den historiske pluralitet og vore praksis' selvfølghed; forholdet mellem neutron og proton i den sociale kerne.

Hos Oakeshott lægges også vægt på dialogens og traditionens paradoksalitet, når han hævder:

The arrangement which constitute a society capable of political activity, whether they are customs or institutions or laws or diplomatic decisions, are at once coherent and incoherent; they compose a pattern and at the same time they intimate a sympathy for what does not fully appear (1989, s 173).

Bemærk de paradoksale formuleringer: "coherent" og "incoherent" "at once". Sætningerne ("arrangements which constitute society") er og er ikke. De kan forstås og forklares (coherent) og de kan anses som en form for 'udenfor' (incoherent). Interessant er også formuleringerne "compose a pattern" og "intimate a sympathy". Det mønster, der viser sig, er "som komponeret" af et mangestemmigt orkester, hvor ingen kan undværes, fordi den ene stemme altid er tilstede i den anden. Det er også derfor, at studiet af dette komplekse mønster og denne tilblivelse vækker "sympati", ikke nødvendigvis som enighed om et mål, men som social anerkendelse og respekt. Man behøver f.eks. ikke at være socialdemokrat for at anerkende, at uden socialdemokratiet ville vores sociale kerne se anderledes ud. Endelig er formuleringen "not fully appear" interessant. Sympatien gælder altså også det, som *man ikke helt kan se*, det vil sige det som kun delvist blev til noget, eller som er på vej til at blive til noget, hvis det får lov. Det er ikke sympati som en konsensus om formål, men en slags sympati med, at 'her arbejdes med vores fælles dialoger'. John Dewey har i øvrigt det samme, altså 'sociale sympatier', som en beskrivelse af den følelse der overmander

et distanceret men også engageret publikum til politiske handlinger (Dewey 1944, s 148).

Det, man i en læringsproces på denne måde bliver indviet i, er ”en menneskehedens samtale” (the conversation of mankind), en kompleks og rig dialog med nye og gamle stemmer. Oakeshott falder på denne måde ind i en tradition (eller også er han delvist grundlægger af den) i britisk uddannelsesstænkning, der opfatter uddannelse som en indvielsesproces (Peters 2004). Ikke indvielse i gold teoretisk viden eller moderne metodiske apparater, men indvielse i virkelige dialoger mellem mennesker der har tilkendegivet deres stemmer og interesser i vores praktiske, politiske og intellektuelle historie. Historien er en arv, som skal beskyttes og videregives. Den gives ikke videre af sig selv. Kun den sociale kernes neutroner gives videre af sig selv. Og dermed kun det monolitiske princip, som ikke i sig selv kan være pluralt. Hvis den historiske dialog glemmes, så er vi som tankeløse og dorske kroppe (”the level of the brutes”, som Dewey kalder sin version af dette blot ud fra andre argumenter (1944, s 232)).

En tradition er altså en historisk dialog, en levende samtale, et komponeret arrangement af sammenvævede stemmer. Det samlede indtryk af arbejdet med disse to tænkere er, at de begge er i stand til at henvende sig til den sociale kernes paradoksale natur. Dens både neutrale og værdimæssige væren, dens proton og neutron. Dens dialogiske, plurale og socialt konstituerede natur på den ene side og dens isolerende og næsten tavse enhed på den anden. Dette sker ved at indstifte det, man kunne kalde for en dynamisk konservatisme. Konservatisme, fordi der tages udgangspunkt i udelelige sociale enheders naturlige eksistens og dynamisk, fordi denne eksistens samtidig konstitueres i et dialogisk og foranderligt felt. Det er den naturlige (det eksisterende og bevægelige) orden (de sociale enheders mønster), som er groet frem af historiens komplekse processer.

De forrevne ord

Oakeshotts og Bakhtins ideer er perspektivrige og spændende. Det er dog, som om der mangler noget. Der nager stadig en lille tvivl. Det gør der, fordi de (især Oakeshott) næsten udelukkende fokuserer på det, der fremtræder eller kan fremtræde forholdsvis let (dvs. findes frem)². Der mangler et felt af det skjulte, det oversete og det mulige. Ordene er ikke bare noget, som bruges og som har en historie, der kan ekspliciteres. Ordene er selv til stede på en bestemt måde snarere end en anden måde. Ordene flyder i havet. Og havet er altid mange gange

større end det, der kan flyde i det. Det er dette hav og dets relation til sociale kerner, jeg gerne vil kigge lidt på her³.

Der er mange kerner, der har været mange kerner, og der vil komme mange kerner. Og disse kerner har i tidens løb smidt affald; det vil sige ord og betydninger der ikke mere kan bruges til noget. Der ligger ord og flyder på vokabularernes kirkegård. Ernesto Laclau og Chantal Mouffe kalder denne kirkegård for "et diskursivt felt" (Laclau & Mouffe 1985). Her ligger der ord, der har mistet deres klister og kan åbnes for nye fortsættelser og for nye klisterlege. F.eks. et ord som "demokrati". Brugen af dette ord samt kritikken heraf har en lang historie (mange stemmer), som slet ikke deltager i vores nutidige brug af ordet. Denne historie, dette netværk af isolerede og interrelaterede tekster, kan tages frem af hvem som helst og bruges til at kritisere det, vi opfatter som demokrati og kalde det antidemokratisk. Det ses f.eks. hos Jacques Ranciere. Han mener, at det repræsentative demokrati på en måde er blevet udemokratisk, fordi det er blevet en social kerne organiseret omkring et repræsentativt demokrati og et forbrugersamfund. Dvs. at demokratiet er reduceret til forestillingen om en effektiv styreform og friheden til simple forbrugervalg. Men hele det horisontale princip om, at det er folket, der styrer og handler, er totalt væk i denne forestilling. Han tager i stedet udgangspunkt i det horisontale, en negering, en forstyrrelse, f.eks. i

Democracy can never be identified with a juridico-political form. This does not mean it is indifferent to such forms. It means that the power of the people is always beneath and beyond these forms. Beneath, because these forms cannot function without referring in the last instance to that power of incompetents who form the basis of and negate the power of the competent ... (Ranciere, 2007, s 54–55).

Pointen er, at 'kompetence' her defineres ud fra den eksisterende sociale enheds autoritet. Den inkompetente må på den anden side negere dette. I sit opmærksomme men frie møde med det diskursive felt formulerer han sig "inkompetent", dvs. uafhængig af den sociale enheds bedømmelsestraditioner. Ranciere kalder den sociale kernes princip for 'police' (er X kompetent?) og den inkompetentes princip for 'politics'. Det er det diskursive felts indbrud i en hegemonisk orden.

Hannah Arendt omtaler det diskursive felt som et hav. På bunden ligger perler og sten, som igennem tiden har ændret form. En dag bliver de fisket op og kan måske bruges til nye formål. Disse perler er oversete og glemte sprogspil (Gordon 2001). Hos Bakhtin arbejdes også med et vertikalt og et horisontalt felt, f.eks. i

Every utterance participates in the "unitary language" (in its centripetal forces and tendencies) and at the same time partakes of social and historical heteroglossia (the centrifugal, stratifying forces) (1985, s 273).

Her ses en skelnen mellem enheds sproget (det værendes sprog), det vil sige den sociale kerne på den ene side, og et åbent felt af "stratificerende kræfter"; altså handlinger, med udgangspunkt i de mange ord (heteroglossia), der omgiver denne eksplicitte væren på den anden side.

En social kerne er altså omgivet af andre og helt eller delvist glemte mulige og umulige forslag til nye sprogbrug, nye forslag til sammensætning af ord og rutine. Dette er mulighedernes felt, forandringens felt, fremtidens og fortidens felt, det er revolutionens og korrektionens felt, og det er handlingens og tænkningens felt. Det er de løbske og vilde elektroner, der agerer i negativitet, som indbrud i den etablerede orden.

Hvor den sociale kerne 'er', så 'er' det diskursive felt på en måde ikke. Det ligger der blot uden særlig betydning, men med masser af potentiel betydning. Ikke et potentiale, som det har i sig selv til at blive til noget bestemt (som Aristoteles og Hegel ville sige), men blot som et eller andet, der kan blive til et eller andet. I samme øjeblik disse nye forslag imidlertid artikuleres, så ophører den sociale neutron med at være en neutron – eller rettere: den bliver til noget andet. Dette sker fordi den (altså neutronen) i og med den nye artikulation bliver omtalt som 'noget'. Det tavse og rutinemæssige er væk. Neutronen bliver fremstillet. Den bliver til noget andet (noget kunstigt – noget fremstillet). Den er måske endda noget ikke ønsket. Klistret forsvinder, og der må svares - en autoritær (vi brænder forslaget) eller refleksiv (vi tænker over forslaget) praksis – ellers bukkes den under som et tavst dyr. Der må tales og handles. Den problematiske pluralitet har meldt sin ankomst. Det politiske er født. Det diskursive felt ophører på samme tid med at være ubestemt mulighed til at være et bestemt forslag til sprogbrug. Hele det sociale felt er dermed omstruktureret. Ingenting er som det var før. Ordene er blevet *forrevne*. Den sociale kerne har mistet sin selvfølgelighed og er blevet til noget, der skal diskuteres og forsvares blandt andre. Det diskursive felt er blevet til noget helt bestemt, til forslag om bestemte sproglige kombinationer. Vi er i et politisk felt. Ikke i politikologiens 'politik', som er et felt med egeninteresser og konkurrence om knappe ressourcer. Heller ikke et politisk felt som en mekanisk ideologisering (ideologier er forestillinger om sociale kernes fremtid, fremsat som om de er uafhængige af kernen selv). Vi er i det politiske som ren aktivitet. Ikke aktivitet i modsætning til tænkning, tværtimod, men som handling, artikulation, tænkning. Altså bevægelse fra det fri ind i kernen og ud igen. Det er overgangen fra naturtilstand til politisk tilstand⁴.

Men – og det er værd at huske på – i denne rene aktivitet, i disse nye forslag, er der også en (ny) social kerne. Der er ord og handlinger, hvis betydning tages for givet. De forrevne ords politik kan derfor aldrig være det hele. Der findes altså ikke noget, der er helt radikalt. Den politiske handling udspringer altid af den sociale kerne, som hedder politisk praksis. Enhver politisk handling er en påstand om pluralitet, som forudsætter enhed (ligesom enheden forudsætter pluralisme).

Det glemmer f.eks. Carl Schmitt, den tyske jurist og statsteoretiker. Han hævder, at det politiske, forstået som ven-fjende relationer, kommer før staten (mange andre vil hævde, at staten kommer før politikken) (Schmitt 2002). Det er rigtigt, at antagonismer spiller en betydelig rolle for konstitueringen af sociale identiteter, men han glemmer, at disse modsætninger altid er overdeterminerede. Det vil sige, at de må udtrykkes forståeligt, altså med forudsatte sociale enheder. Schmitt ender med en krigerisk konservatisme, som også har inspireret den nye venstrefløj, som i disse år er flittige Schmittlæsere. Det er arven fra Marx og Schmitt, der politiserer selv den mindste detalje (men de glemmer, at de ord de selv bruger og regner med er forståelige, kommer fra den sociale kerne). Absolutiseres det diskursive felt (ren negativitet), ankommer ”krigsbegrebet” til perronen. Absolutiseres den sociale kerne (ren positivitet), ankommer bogbrændingen.

Så vi har på den ene side sociale enheder, der agerer tankeløst, men som samtidig bygger på dialog og en historisk tradition. På den anden side har vi et specifikt politisk område, der river klistret over ved at konfrontere den sociale kerne med sætninger fra det diskursive felt; artikulationer, der dog samtidig forudsætter sociale kerner for overhovedet at udtrykke sig forståeligt. Spørgsmålet er nu, om der er en tredje logik, som kan forbinde disse to paradoksale tilgange; altså forbinde ideen om en plural social enhed med ideen om en revolution inden i en tradition, så vi kan undgå både krig og bogbrænding.

Den offentlige verden

Dette tredje princip, hvor antagonisme og social enhed mødes og fordeler kortene, er offentligheden (ikke det sociale – det ligger i den sociale enhed og dens plurale konstitution), dvs. i den fælles verden. Den verden, der ikke er splittet som i krigen og ej heller lukket som i enheden. Det er kun i offentligheden, at disse paradokser må udspille deres fredelige dramaer.

Her tænker jeg ikke kun på store nationale og globale offentligheder (men også dem). Jeg tænker også på lokale offentligheder, på skoler, i klasser og på arbejdspladser. Alle steder, hvor der sker en udveksling

mellem pluralt konstituerede sociale kerner og artikulerede diskursive felter, må man hævde et offentlighedsprincip. Hvis et sådant princip ikke eksisterer, kan der ikke komme en formidling i gang mellem politik og tradition. Det politiske har selvsagt brug for det offentlige rum til at artikulere nye ideer og blive hørt. De sociale enheder har brug for den fri og radikale ide for ikke at degenerere til tankeløshed. De sociale traditioner (neutron+proton) har brug for ideerne til hele tiden at holde sig i dynamisk live. Alle har brug for det. Offentligheden er derfor en funktion i samfundet. Men det er mere end en funktion. Det er også et kerneområde for menneskelig udvikling. Offentligheden er der, hvor alt bliver synligt. Det 'er' ikke synligt (som i den sociale kerne) – det 'bliver' synligt. Mennesket fremtræder i sproglige distinktioner, det vil sige som et intelligent "hvem". Man kan ikke sige det samme som andre, man må begrunde sig, man bliver til "nogen". Det er derfor, det er et princip for menneskelig udvikling. Men det er også et moralsk princip. Fordi offentligheden, som Kant så det, forudsætter princippet om den endeløse menneskelighed, verdensborgeren, enhver. I offentligheden bliver man på denne måde til "et hvem" og "en enhver" på samme tid. Partikularitet og almenhed. Dannelse. Denne dobbelthed kan ikke opnås i nogle af de andre sociale former. Inden for den rene sociale kerne (neutronen) er man ikke *nogen*. Man er sprogbruger sammen med andre. Man er et med enheden. Det vil sige, at man ikke er et *hvem*. Man er heller ikke enhver, fordi man er i *en* social kerne uden at kende til de andre. I den konservative tradition, den plurale enhed (protonen), er man både et hvem og enhver, men kun inden for en given tradition, hvis stemmer og udtryk man kender eller har adgang til. Man er altså ikke helt et "hvem" eller "enhver" alligevel. Det er halvdannelse. I den forrevne diskurs er man ikke "hvem", fordi man ikke er blandt andre. Man har ingen tilhørere, intet publikum. Det diskursive felt, isoleret set, galskabens område. Og hvis der ikke er et publikum, så kan man heller ikke fremtræde som distinkt. Rousseaus Emile er et eksempel. Emile var ikke nogen, blot en stykke kultiveret natur, indtil han vælger samfundstilstanden som ung mand. Han er heller ikke enhver, da han netop er partikulær (Emile har ingen venner). Men han er heller ikke et 'hvem', fordi han ikke adskiller sig fra nogen i en distinktion. Men hvis den forrevne politik støder sammen med den eksisterende plurale tradition, så tvinges hovedpersonen til at betragte dette sammenstød, ikke kun ud fra sig selv som interesseret i sagens udfald, men også ud fra enhver, i princippet alles, synspunkt. Kant har et selvstændigt begreb om offentlighed som et sted, hvor ethvert trafikknudepunkt (subjekt) kan henvende sig med resultatet af sine reorganiseringer. Hvis dette arbejde blot er en udvidelse af den sociale enhed fra den sociale enheds eget synspunkt, altså mere eller mindre skjult egeninteresse, så vil det

falde for offentlighedens kritik. Eller rettere, den rimelige fordeling af egeninteresse og almeninteresse fastlægges i den aktive skribents møde med den aktive recipient (altså læseren). ”Kun det er retfærdigt, der kan offentliggøres” siger Kant i *Den evige fred*. Retfærdighed og offentlighed er synonyme. Retfærdighed er ikke en økonomisk fordeling eller en retstilstand. Det er en offentlig refleksion. Det retfærdige samfund er den offentlige politik. Det er mødet mellem vores handlingsliv (vores plurale traditioner) og vores frihed (det diskursive felt).

Der er en yderligere pointe med dette afsnits overskrift. Det angår ordet ”verden”. Normalt vil man ikke opfatte offentligheden som en kategori med ontologiske prætentioner. Men med brugen af ordet ’verden’ lægges der op til, at det offentlige ikke bare er en fælles ting, men at det samtidig også er et sted, hvor verden er, produceres og korrigeres. Det er et eksperimentarium for menneskeheden. Det er her nye og gamle sociale enheder mødes og brydes, forgår og opstår. Det er her, der reageres på bestemte forsøg på at klistre ord til handlinger. Man kan spørge: Hvad ville den franske revolution have været, hvis der ikke havde eksisteret en europæisk offentlighed? Havde den eksisteret? Det er derfor, det er vigtigt at Holocaust ikke glemmes. Glemmes den – forsvinder den. Forsvinder den, kan den genopstå uden problemer i en ny social kerne. Den offentlige verden er altså en ’verden’. Det er der forholdet mellem fortid – nutid og fremtid fastlægges. Den må derfor for alt i verden beskyttes.

Kan man sætte ord fast?

Mange af vores uddannelsesaktiviteter forudsætter, at man kan klistre ord til en praksis via uddannelse og videnskab. Det synes f.eks. at være forestillingen, når man hævder, at videnskaben bør foreskrive og uddannelserne bør formidle metoder til forbedret praksis. Spørgsmålet er altså, om man kan sætte ord fast på en praksis, samt hvorvidt det kan ske via uddannelse og videnskab.

Hvordan går det for videnskaben? Mainstream socialvidenskab forudsætter en bestemt orden. Der er undersøgelser med givne identiteter og kausale strukturer. Det er traditionel hermeneutisk og positivistisk videnskab. Det er videnskab, der bekræfter tingenes meningsfuldhed, verificerer, evaluerer og forstår; det er ’police’ som Ranciere ville have udtrykt det. Det er en videnskab, der definerer, afklarer og fastslår, som kan bruges og som forstærker. Det er en videnskab, der udrydder tvivl og klistrer ordene fast på ny.

Men der er to problemer. For det første kan denne type videnskab kun undersøge det, den kan se. Det, man kan se, sker ’nu’. Med

passende reservationer vil den pædagogiske videnskab derfor være tilbøjelig til at overse den sociale kernes pluralitet (og specielt det, man ikke kan se lige 'nu'), altså dens plurale værdigrundlag. Videnskaben får derfor kun fat i det mest banale. I det selvfølgelige liv, neutronen. Beskrevet af videnskaben, men ikke genbeskrevet med plurale eller forrevne ord. De ord, som den moderne videnskab vil klistre fast, er værdifrie og funktionelle. Derfor får de ikke fat på det værendes (neutronens) konstitution, nemlig det etiske (protonen), friheden (det diskursive felt). For det andet danner videnskaben selv en social enhed. Det er derfor ikke videnskab over praksis, men atom mod atom. Det er ikke præsten, der skal klistre tro på menigheden, men en diskurs mod en anden. Videnskaben er ikke øverst. Den er ikke over den naturlige orden, den er en del af den naturlige orden. Som i "A university will have ceased to exist when its learning has degenerated into what is now called research" (Oakeshott 1989, s 117). "Research" henviser til den værdifrie videnskab. Men universitetet som sådan er en læringsinstitution med indbygget etisk pluralitet blandt andre i samfundet. Universitetet forstået som proton er derfor uforeneligt med værdifri forskning (forstået som neutron).

Uddannelserne forsøger sig også. Det sker gennem mål, delmål, progression, didaktik, sammenhæng, forklaring, undervisning og nogle af de samme ord som vedrører videnskaben. Dermed glemmer læreren, at han selv er en del af en plural kerne, en offentlig tradition og en forrevne diskurs. Han glemmer også at eleven selv er ved at blive til noget, som endnu er usynligt, nemlig en ny accent i et orkester af stemmer eller en ny stemme i Rancieres 'politics'. Undervisning som bygger på videnskabelig metode og evidens er med dette i bagehovedet en umuligt aktivitet. Den bekræfter blot det synlige. Uforståelighed er en dyd.

Videnskab og uddannelse er selv sociale kerner blandt andre. Igen: De er en del af den naturlige orden. Disse didaktiske og videnskabelige aktiviteter forudsætter en specifik meningsfuldhed – et 'noget', der allerede fungerer. En enhed. Men dermed forbliver de i den sociale kernes struktur og kan ikke begribe den grundlæggende pluralisme. Didaktik og videnskab er dermed ikke mere tænksomme end andre sociale enheder. Tværtimod kan man måske ofte spore en tendens til lukkethed i sådanne miljøer.

Der hører bestemte lærings- og undervisningskonceptioner til de forskellige niveauer. I den sociale neutron er det svært at skelne de pædagogiske begreber fra simpel socialisering. Det bedste eksempel i den pædagogiske litteratur er de indianske jordemødres tavse oplæring af en ny generation inden for deres profession (Lave & Wenger 1991). Her overføres den sociale kerne via ren deltagelse, efterligning og simple feedback-mekanismer.

Inden for den dynamiske konservatisme får man blik for, hvordan læring og undervisning spiller sammen med den historiske pluralitet. Det handler om at kunne bevæge sig og uddanne i levende traditioner med blik for detaljen; som i "our inheritance cannot be learned or taught in principle, only in detail" (Oakeshott 2002, s 43) og i "it is as though the teacher were a representative of all adult inhabitants, pointing out the details and saying to the child: This is our world" (Arendt 1961, s 189). Begge disse citater peger på "detaljen" og "verden/arven" som centrale omdrejningspunkter for en moderne uddannelseskonservatisme. Ikke abstrakte semividenskabelige principper eller metoder, men den konkrete detalje i *denne* tradition; den dialog, som er hos os, og som vi er lavet af. Dermed kan vi godt nedlægge mange professionsuddannelser i deres nuværende semiakademiske og abstrakte former.

Tages derimod udgangspunkt i 'de forrevne ord' havner man i en kritisk republikanisme, en antiundervisningstilgang, som søger at udrydde alle tilbøjeligheder til at forklare og undervise. Bedst ses det i Ranciere's "Den uvidende lærer", hvor undervisning blot handler om at disciplinere eleven til at holde en opmærksom kontakt med centrale tekster – helt uden forklaring. Eleven kan selv. Han skal fortsætte, gætte, blive ved og så videre (Ranciere 2005). Noget lignende ser man hos Dana Villa i hans diskussion af det, han kalder for sokratisk medborgerskab i

It is radical because it suggests that civic virtue and morals unaccompanied by intellectual hygiene – by a thinking which dissolves opinions rather than solidifying them – are the invariable accomplices of injustice and immorality (Villa 2001, s xii).

Her beder man eleverne om at tænke – ikke reflektere – men at tænke over *noget*. Her kan ikke undervises. Eleven er i ren aktiv omgang med et specifikt indhold. Han er på jagt efter oversete citater, der kan fremstille verden på nye og overraskende måder.

Endelig kan man tage udgangspunkt i den offentlige konstruktion og emergens af "hvem" og "enhver" på samme tid. Jeg tænker ikke på, at eleverne opøves i demokrati ved at diskutere et eller andet, men at de, via deres ageren i offentlighed, med deres forslag til sprogspil, selv må indtage rollen som henholdsvis en 'hvem' og en 'enhver', i det som Hannah Arendt kalder for "the second birth" (Arendt 1958, s 177–181).

Uden den sociale kerne kan vi ikke leve. Uden den plurale tradition kan vi ikke forstå. Uden de forrevne ord kan vi ikke tænke, og uden offentligheden kan vi blive til *nogen*.

Konklusion

Jeg har prøvet at skitsere fire niveauer i det sociale felt, et socialt atom. For det første en social enhed, en neutron, hvor sprog og krop er helt sammenvævede, og hvor vi blot bruger ordene og tager dem for givet. For det andet denne enheds relation til et pluralt felt, der betoner traditionen, samtalen og de mange stemmer, som ligger i en form for naturlig orden, en proton. For det tredje et diskursivt felt, der danner baggrund for nye, polemiske og anderledes forslag til sprogbrug (elektronen), og for det fjerde det offentlige område, hvor det nye og det gamle mødes (magnetfelt).

Jeg argumenterede for, at alle niveauer har deres selvstændige rolle at spille i en moderne forståelse af uddannelsesbegrebet, men at offentligheden har en særskilt betydning, fordi det er her at nye subjekter og nye virkeligheder korrigeres i sammenstødet mellem plurale traditioner og forrevne ord.

Noter

1. Jævnfør Møller (1996). Titlen på denne bog er netop "Den naturlige orden".
2. Jævnfør dog ovennævnte citat, hvor udtrykket "not fully appear" også tyder på en interesse for det skjulte.
3. Bakhtin har dog et begreb for dette hav, nemlig Heteroglossia ("de mange ord"). Men han ser det som et felt for karnevalisme og æstetik snarere end for politik.
4. Hele tænkningen vedrørende "den sociale kontakt" opstår netop i forbindelse med, at nogen kigger på en social kerne og restrukturerer dens selvbeskrivelse fuldstændig. Thomas Hobbes ser på de engelske borgerkrige og Rousseau ser på Geneves håndværkerrepublik og Paris' dekadence. På denne baggrund opstår ideen om naturtilstanden som en genbeskrivelse af eksisterende sociale kerner. Naturtilstanden er altså ikke en tilstand "i naturen" men en "forreven tilstand", hvor en oprindelig natur lader sig iagttage og beskrive som en anden eller korrigeret form for natur (ville parterne i den engelske borgerkrig acceptere Hobbes' genbeskrivelse af dem som sociale atomer, som handlede ud fra ren selvopholdelsesdrift? Næppe).

Referenser

- Arendt, Hannah (1998): *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arendt, Hannah (1961): *Between Past and Future*. New York: Penguin Books.
- Arendt, Hannah (1992): *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bakhtin, Mikhail (1981): *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Dewey, John (1944): *Democracy and Education*. New York: The Free Press.
- Kant, Immanuel (1991): "Perpetual peace: A philosophical sketch". I Hans Reiss, red: *Kant – Political Writings*, s 93–130. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985): *Hegemony & Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. New York: Verso.
- Lave, Jean & Wenger, Etienne (1991): *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Møller, Per Stig (1996): *Den naturlige orden – tolv år der flyttede verden*. København: Gyldendal.
- Oakeshott, Michael (1989): *The Voice of Liberal Learning*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Peters, Richard S. (2004): "Uddannelse som indvielse". I Erling Lars Dale, red: *Uddannelse og dannelse – læsestykker til pædagogisk filosofi*. Aarhus: Klim.
- Polanyi, Michael (1966): *The Tacit Dimension*. Gloucester, Massachusetts: Peter Smith.
- Ranciere, Jacques (2005): *Den uvidende lærer – fem lektioner i intellektuel emancipation*. Århus: Philosophia.
- Ranciere, Jacques (2007): *Hatred of Democracy*. London: Verso.
- Schön, Donald (1983): *The Reflective Practitioner*. London: Ashgate.
- Rømer, Thomas Aastrup (2005): *At lære noget i en verden uden gelænder*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Rømer, Thomas Aastrup (2005): "Michael Polanyi og den tavse videns struktur". [Upubliceret manuskript til Nordisk Forening for Pædagogisk Forsknings (NFPF) conference].
- Schmitt, Carl (1996): *Det politiskes begreb*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Villa, Dana (2001): *Socratic Citizenship*. Princeton: Princeton University Press.
- Wittgenstein, Ludwig (1989): *Om vished*. Århus: Philosophia.